

мр Гордана Ковачек-Станић,
асистент Правног факултета у Новом Саду

О РОДИТЕЉСКОМ ПРАВУ У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ ШВЕДСКЕ

Једна од веома значајних промена у родитељском праву („*child custody law*“) Шведске је прелаз на заједничко родитељско право („*joint custody*“) као доминантан облик родитељског права у ситуацији када су родитељи у браку, а такође и ако нису склопили брак или су разведени.

У шведском праву заједничко родитељско право не подразумева да физичко старање („*physical custody*“) о детету буде подељено, али се у пракси показује као врло добро решење да дете живи у два дома, и са мајком и са оцем, у одређеним ситуацијама.

Специфичност у области родитељског права Шведске је заштита телесног кажњавања деце, те обавеза поступања према деци са поштовањем њихове личности и индивидуалности. Право на одржавање личних односа је у већој мери право детета него родитеља и оно постоји не само према родитељу коме дете није поверено, него и према другим особама посебно блиским детету.

У Шведској су управо у току дискусије о промени правила процедуре којом би се оснажио положај детета, предлаже се да дете добије самостална права са навршених 12 година живота.

Кључне речи: *Шведска*. — *Родитељско право*. — *Теорија*. — *Пракса*.

I. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Породица и породични односи у Шведској се врло брзо мењају. Данас породице најчешће имају само једно или двоје деце. Шведска има најмању стопу склопљених бракова у индустријским земљама, а истовремено се први брак склапа касно (у просеку мушкарци са 30 година, жене са 27 година старости, у 1983. години, у 1987. године просек за жене био је 27,7 година). Око 25% парова живи заједно не закључујући брак. Разводом престаје 36% бракова (за мушкарце). У 1987. години стопа разведених бракова била је 225,5 на 100 000 становника. Ипак, иако се број развода повећава, већина деце у Шведској још увек живи с оба родитеља (72%), док 15% живи са једним родитељем, а 13% у обновљеној породици. Просечно домаћинство се састоји од

2,2 лица, тако да су домаћинства једно од најмањих у западним земљама (1). Наталитет у Шведској се, такође, смањује: док се између 1946. године и 1950. године рађало 125 000 живе деце годишње, у 1985. години тај број био је 98 480 (2). Око 40% беба у Шведској у 1980. години рођено је ванбрачно, а у 1970. години тај број је био 18%. Број деце чији су родитељи покренули поступак за развод брака 1970. године био је испод 13 000, а 1979. године изнад 20 000 (3).

Промене у породичним односима имају снажан утицај на промене у породичном праву. Може се рећи да је за Шведску карактеристичан и обрнут процес, новине у породичном праву утичу на породичне односе. Једна од значајних промена у породичном праву је прелаз на заједничко родитељско право („joint custody”) као доминантан облик родитељског права, у ситуацији када су родитељи у браку, а такође и ако нису склопили брак или су разведени. Заједничко родитељско право, као преовлађујући облик, резултат је савремених схватања о родитељским улогама — отац као родитељ се сматра изузетно важним у васпитавању и одгајању деце.

Родитељско право регулисано је Законом о родитељима, старацима и деци од 1979. године с изменама 1983. године, поглавље 6 (у даљем тексту Закон) (4).

Осим заједничког родитељског права („joint custody”), у шведском праву дете може бити поверено само једном родитељу у специфичним ситуацијама, те старацима (једном или двома).

II. ЗАЈЕДНИЧКО РОДИТЕЉСКО ПРАВО

Родитељима припада родитељско право и врше га заједнички по правилу када су у браку, али и након развода брака, те у ситуацији када брак није ни склопљен. Ако је дете рођено у браку, родитељи стичу заједничко родитељско право, без доношења одлуке. Слично је и после развода брака, заједничко родитељско право, по правилу остаје. Ако родитељи нису у браку у време рођења детета, заједничко родитељско право могу добити у посебном поступку чије поједностављивање говори о фаворизовању овог облика родитељског права и у ситуацији када родитељи нису склопили брак.

У шведској теорији и пракси износе се различити разлози за оријентацију према заједничком родитељском праву као доминантном. Најважнији је, свакако, заштита интереса детета. Највећи интерес детета („best interest of the child”) је уједно најзначајнији принцип породичног права када се ради о деци. Тешко га је дефинисати, дефиницију не садржи ни Закон. Једну од дефиниција у породично-правној теорији која је изузетно свеобухватна и јасна дали су аутори Wetter и Appelberg:

„Дете, од рођења до пунолетства (18 година) треба да се развија од почетне потпуне зависности у индивидуу која је самостална, зрела

(1) Конференција у Токију (ICSW), Публикација Националног савета за здравље и социјално старање Шведске 1985 : 2.

(2) Paul Lindblom, *The Swedish Family: Problems, Programs and Prospects*, „Current Sweden”, 1986, стр. 5.

(3) Bertil Ekdahl, *Child Custody Rules in the Context of Swedish Family Law*, „Current Sweden”, 1984, стр. 2.

(4) The Code Relating to Parents, Guardians and Children, превод на енглески језик Министарства за иностране послове Шведске, 1984.

и одговоран у личном, економском и социјалном смислу. Држање и радње које фаворизују такав развој су у најбољем интересу детета. Држање и радње које ометају или онемогућавају такав развој су против најбољег интереса детета“ (5).

Заједничко родитељско право подразумева да дете има исти правни однос с оба родитеља. У пракси однос не мора бити исти и обично није, али је то правни пут да се установе услови за сличан однос према мајци и оцу, а то је детету, по правилу, неопходно.

Постоје разлози за прихватање заједничког родитељског права као преовлађујућег и на страни родитеља. Чињеница да су родитељи у једнаком правном положају у односу на дете има позитиван психолошки ефекат; оба родитеља осећају да су детету умногоме потребни као родитељи. У случају развода брака родитеља, заједничко родитељско право је уједно начин да се избегну конфликти око поверавања детета бар у време трајања бракоразводног поступка, а то је често најнепогодније време за доношење важних одлука као што је поверавање детета, јер је у време поступка евентуална тензија између родитеља најјача.

Негативна страна заједничког родитељског права је потенцијална немогућност родитеља да постигну споразум о одгајању деце, која се чешће испољава после развода брака него у време трајања брака или ванбрачне заједнице.

1. Заједничко родитељско право у време рођења детета

Од рођења детета родитељи, ако су у браку, стичу заједничко родитељско право и заједнички га врше, о чему се, као што је већ речено, не доноси одлука. Ако родитељи закључе брак после рођења детета, такође аутоматски стичу заједничко родитељско право, осим ако постоји раније донета одлука о поверавању детета. Ако родитељи у време рођења детета нису у браку, родитељско право у време рођења детета припада мајци. Међутим, према шведском праву, ванбрачни родитељи могу у једноставном поступку стећи родитељско право које ће вршити заједнички. Потребно је да поднесу захтев парохијској канцеларији за регистрацију грађана и након тога стичу заједничко родитељско право на основу регистрације (чл. 4, ст. 2. Закона). Да би се извршила регистрација потребно је да буду испуњена два услова. Један је да не постоји раније донета одлука суда о родитељском праву, а други да су родитељи и дете шведски држављани. Ако не испуњавају услов држављанства морају покренути судски поступак у коме ће суд одлучити о захтеву за заједничко родитељско право. Суд ће, по правилу, донети одлуку у складу са захтевом родитеља, осим у случају да је заједничко родитељско право очигледно у супротности с интересима детета (чл. 4, ст. 1. Закона).

Поступци за шведске држављане и странце разликују се у сложености. Регистрација у парохијској канцеларији је бржи и једноставнији поступак, за вођење судског поступка потребно је дуже време и трошкови су већи. Постојање два различита поступка се објашњава

(5) Ilse Wetter and Göte Appelberg, *Barnet och rätten*, Umea Universitet 1986, стр. 484, резиме на енглеском језику.

олакшавањем спровођења поступка парохијској канцеларији (6). Парохијска канцеларија није квалификована за решавање евентуалног сукоба закона до кога може доћи када се одлучује о родитељском праву страних држављана на територији Шведске. Насупрот овим мишљењима износи се став да разлози нису довољно јаки за предвиђање услова држављанства, те да овај услов може изазвати дискриминативан ефекат у односу на странце, нарочито другу генерацију која је прихватила шведски начин живота, а задржала страно држављанство (7).

У време измена Закона постојао је алтернативни предлог по коме би сви родитељи имали заједничко родитељско право, без обзира да ли су у време рођења детета били у браку или не (8). Разлог неприхватања овог предлога вероватно је у томе што социјални и културни услови још нису зрели за установљење заједничког родитељског права мимо воље родитеља.

2. Заједничко родитељско право након развода брака

Основно правило је да после развода брака, односно прекида ванбрачне заједнице, родитељско право остаје заједничко.

Сагласност родитеља о томе је битан услов, иако Закон не садржи експлицитну одредбу о потребној сагласности родитеља, нити предвиђа могућност суда да против воље родитеља одлучи да родитељско право остане заједничко. Родитељско право остаје заједничко аутоматски, суд не одлучује о поверавању детета, осим ако постоји захтев родитеља да се дете повери једном од њих. До измена Закона од 1983. године суд је у сваком случају развода доносио одлуку о поверавању детета, било да је остало заједничко родитељско право, било да је дете поверавао једном родитељу (9). Ова измена указује на тенденцију шведског права да родитељско право буде заједничко и после развода брака као правило.

Заједничко родитељско право после развода значи да родитељи имају једнака права и дужности према детету уз претпоставку да ће се споразумевати о свим битним питањима која се односе на дете. Шведско законодавство нема посебну одредбу о томе која се питања сматрају значајним, али у теорији и пракси једнодушно се помињу образовање детета и путовање у иностранство, на пример. Ако је према закону из посебне области, образовања, здравства или неке друге, потребна сагласност родитеља о неком питању тада родитељи који имају заједничко родитељско право морају о томе споразумно одлучити. Закон о родитељима, стараоцима и деци предвиђа само један случај када је неопходно одобрење родитеља, а то је на уговор о раду који закључује дете (чл. 12, 13).

Дешава се да родитељи не могу да постигну споразум о значајном питању у вези са дететом. У тој ситуацији могу се обратити савету за социјално старање или агенцији за породично саветовање који ће им помоћи да се споразумеју. Ако се и после тога не сагласе, једини начин да се одлука донесе је да се покрене судски поступак у ком

(6) Åke Saldeen, Sweden, „Annual Survey of Family Law”, 1983—84, vol. 8, стр. 171.

(7) Разговор с адвокатом Anika Wallin, Адвокатска канцеларија у Упсали, Шведска.

(8) Извештај Комисије за права детета Шведске, SOU 1979 : 63.

(9) Åke Saldeen, *op. cit.*, стр. 171.

ће се дете поверити једном родитељу који ће тада сам донети одлуку. У шведском праву не постоји могућност интервенције јавног органа који би одлучно уместо родитеља.

О свакодневним питањима одлучује родитељ са којим дете живи.

Заједничко родитељско право не подразумева да физичко старање („*physical custody*“) о детету буде подељено. Дете најчешће живи са једним родитељем, али постоји могућност да живи с оба родитеља, на пример: половину времена са једним, половину са другим, што зависи од споразума родитеља. Споразум да дете живи с оба родитеља успева у пракси када родитељи живе у близини или ако је дете мало па нема потребу за сталном социјалном средином. Упркос мишљењима да ће на дете деловати узнемирујуће ситуација у којој живи у два дома, у пракси се то често показује као врло добро решење (10).

Важну улогу у процесу доношења одлуке о поверавању детета после развода брака имају општински савети за социјално старање и агенције за породично саветовање који организују разговоре са родитељима („*cooperative talks*“). Већина родитеља се обраћа за помоћ и пре покретања судског поступка о разводу брака, разговарају са стручним лицем и често постижу споразум врло рано. Шведски Национални савет за здравље и социјално старање спровео је истраживање о успешности разговора у споровима о родитељском праву у пракси 1986. године (11). У Шведској постоје 284 општине, од којих 217 примењује разговоре са родитељима. Иако нису сасвим прецизни, резултати истраживања указују на успешност разговора, јер око 80% родитеља који учествују у разговорима постигну споразум пре покретања судског поступка, а више од половине се споразумеју у време трајања поступка. Разговори се одржавају у времену од 2—4 месеца (у 95 случаја), дуже од 4 месеца (у 71 случају), краће од 2 месеца (у 43 случаја). Најчешће се одржи 3—5 разговора (у 91 случају), 5—10 (у 77 случаја), 10—15 (у 14 случаја), а више од 15 (у 3 случаја). Разговори се обично одржавају два пута месечно (у 116 случаја), једном недељно (у 44 случаја), једном месечно (у 27 случаја), а три пута недељно (у 3 случаја).

Пракса одржавања разговора није идентична у оквиру савета за социјално старање и агенција за породично саветовање. Најважнија разлика је у томе што се тајност боље обезбеђује у агенцијама него у саветима, који своје мишљење о поверавању детета достављају суду, а и степен образовања запослених је виши у агенцијама.

Уколико родитељи не постигну споразум о родитељском праву кроз разговоре, са разговорима се престаје и следећи корак је истраживање о подобности родитеља за одгајање детета које спроводе општински савети за социјално старање. После спроведеног истраживања савет као политичка институција предлаже да се дете повери једном од родитеља на предлог социјалног радника, а дефинитивну одлуку доноси суд. У сваком спору суд се консултује са саветом или, ако је то примерније, омогућава му саслушање (чл. 18, ст. 2. Закона). Суд може донети одлуку о мировању поступка одређено време ако су странке спремне да покушају да се споразумеју уз помоћ разговора, а време мировања се може и продужити из посебних разлога (чл. 19. Закона).

(10) Разговор са социјалним радником Shultz-Vieberg, Упсала, Шведска.

(11) Информација Националног савета за здравље и социјално старање Шведске 1988 : 17.

III. ДЕТЕ ПОВЕРЕНО ЈЕДНОМ РОДИТЕЉУ

Према шведском Закону о родитељима, стараоцима и деци дете се може поверити једном родитељу („*sole custody*“) у следећим ситуацијама:

а) У време рођења детета мајка аутоматски има родитељско право ако родитељи нису у браку, док (ако) не покрену поступак за добијање заједничког родитељског права или не склопе брак (чл. 3, ст. 1. Закона).

Оцу може бити поверено дете рођено ван брака након утврђеног оцинства, а одлуку о родитељском праву доноси суд.

б) Ако родитељ жели да дете буде поверено њему, суд може одлучити да престаје заједничко родитељско право; или да се дете поверава другом родитељу, ако родитељско право није било заједничко (чл. 5, 6. Закона).

в) Ако је један родитељ крив за злостављање или занемаривање детета, те су здравље или развој детета у опасности због небриге или других разлога код куће, суд може донети одлуку којом поверава дете другом родитељу или стараоцима (чл. 7, ст. 1, 2. Закона). У овом случају суд може одлучити *ex officio*, те на захтев другог родитеља или савета за социјално старање (чл. 7, ст. 4. Закона).

г) После развода брака или у поступку за развод брака ако је у интересу детета да буде поверено једном од родитеља, а не обома (чл. 3, ст. 2. Закона).

д) Ако један родитељ умре, а до тада је родитељско право било заједничко, другом родитељу аутоматски остаје родитељско право. У случају да је дете било поверено умрлом родитељу суд одлучује да ли ће дете поверити другом родитељу или стараоцима (чл. 9, ст. 1, 2. Закона).

Постоје ситуације у шведској пракси када је родитељско право само формално заједничко након развода брака. Један родитељ сам, најчешће мајка, *de facto* врши родитељско право, одлучује о свим битним питањима у вези са дететом, дете живи са њим, а други родитељ уопште не учествује у подизању детета, не одржава ни личне контакте. У случају да родитељ са којим дете живи умре, други родитељ аутоматски врши родитељско право јер је до тада родитељско право било заједничко, па би било апсурдно доносити одлуку о поверавању детета. Међутим, у оваквим ситуацијама се појављује потреба за утврђењем да ли је у интересу детета да родитељско право врши други родитељ. За сада се овај проблем може разрешити на тај начин што савет за социјално старање може указати суду да није у интересу детета да родитељско право врши преживели родитељ, применом одредбе чл. 7, ст. 4. Закона, али ако савет нема сазнања о насталој ситуацији родитељско право ће вршити преживели родитељ иако то није у интересу детета.

Савет за социјално старање има значајну улогу у одлучивању о томе којем родитељу треба поверити дете. Ако родитељи не постигну споразум током разговора, социјални радник после спроведеног истраживања предлаже једног од њих, а одлуку доноси суд. У шведском праву не постоје законске претпоставке о томе који се родитељ сматра бољим за одгајање детета, али се у пракси ипак дете чешће поверава мајци, нарочито ако је мало или је пре покретања судског поступка

живело са мајком. Претпоставке „*status quo*” (немењање места живота детета) и „*мајка је боља*” чини се да доминирају у шведској пракси. Очевима се поверавају старија деца и дечаци због потребе за идентификацијом са мушком особом (12).

IV. ДРУГА ЛИЦА КОЈИМА МОЖЕ БИТИ ПОВЕРЕНО ДЕТЕ

Према шведском праву другим лицима, осим родитељима, може бити поверено дете као посебно именованим стараоцима („*guardians*”).

До 1. јануара 1989. године постојале су две породично-правне установе, „*guardianship*” и „*custodianship*”, које су међусобно повезане и одnose се на старатељство над малолетницима и пунолетним лицима. Установна „*guardianship*” првенствено се односи на економска питања, а када је реч о малолетницима укључује и бригу о личности, ако обе функције врши исто лице. Функције могу бити и раздвојене, али само ако родитељско право не врше родитељи. Када родитељи врше родитељско право („*custody*”) укључена је брига и о личности и о имовини детета, јер се према Закону о родитељима, стараоцима и деци родитељи аутоматски сматрају као „*guardians*”. Од 1. јануара 1989. године у шведско право се уводи нова установа „*administratorship*”, уместо „*guardianship*”, са другачијим садржајем, а односи се на бригу о пунолетним лицима, која се више не проглашавају пословно неспособним и не стављају под генерално старатељство, како је било до тада, сада постоји могућност да се стави под контролу само одређена имовина или правни посао, а лице задржава многа права, укључујући право гласа (13).

Напуштајући установу „*guardianship*” када се ради о пунолетним лицима, постојање ове установе у вези са малолетницима има све мање оправдања, тако да се може очекивати да и овде буде напуштена и замењена термином „*custodianship*” у односу и на стараоце малолетника, а не само родитеље.

Према важећем законодавству суд може донети одлуку о поверавању детета једном или двома посебно именованим стараоцима у следећим ситуацијама:

а) Ако су оба родитеља крива за злостављање или занемаривање детета, те су здравље или развој детета у опасности због небриге или других разлога код куће; или ако је дете поверено једном родитељу, а тај родитељ је крив како је описано, а суд сматра да је у интересу детета да се повери стараоцима, а не другом родитељу (чл. 7, ст. 2, 3. Закона).

б) У случају смрти оба родитеља; или родитеља којем је било поверено дете, а суд сматра да је у интересу детета да буде поверено стараоцу, а не другом родитељу (чл. 9, ст. 2, 3. Закона).

в) Ако је дете одгајано у другој породици различитој од родитељске и ако се са сигурношћу утврди да је у најбољем интересу детета да се постојећа ситуација настави, суд може поверити дете лицима која су га до тада одгајала (чл. 8. Закона). Овим лицима може бити поверено дете и у случају да родитељи нису неопходни за вршење родитељског права, па и против воље родитеља, али уз услов да је то

(12) Разговор с адвокатом Anika Wallin, Адвокатска канцеларија у Упсали, Шведска.

(13) Више о томе: Per Westman, *Guardianship and Protection of Elderly People in Sweden*, „VIth World Conference of the International Society on Family Law”, 1988, стр. 7—9.

у најбољем интересу детета. Оваква могућност је релативно нова и за сада се ретко користи у пракси. Отворено је питање да ли лица када им се повери дете (добију „custody”) имају и даље право на новчану накнаду за подизање детета од општинских служби.

V. ПРАВА ДЕЦЕ У ВЕЗИ СА ВРШЕЊЕМ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

У Закону о родитељима, стараоцима и деци постоји генерална одредба о правима деце, према којој деца имају право на бригу, сигурност и добар одгој. Према деци треба поступати тако што ће се поштовати њихова личност и индивидуалност; она не смеју бити субјекти телесног кажњавања, ни других понижавајућих поступака (чл. 1. Закона). Прогресивност ове одредбе огледа се нарочито у томе што се води рачуна не само о физичким потребама детета него и психолошким, дете се третира као личност од рођења.

У вези са вршењем родитељског права предвиђено је право детета да се води рачуна о његовим ставовима и жељама кроз обавезу лица које врши родитељско право да у складу са растом и развојем детета посебно обрати пажњу на ставове и жеље детета када одлучује о битним питањима која су везана за дете (чл. 11. Закона).

Посебно право детета у оквиру вршења родитељског права је право да закључи уговор о раду. За пуноважно закључење уговора потребна је сагласност родитеља или стараоца, али дете може самостално раскинути уговор, а са навршених 16 година без поновне сагласности закључити сличан уговор о раду (чл. 12, ст. 1. Закона).

Право на одржавање личних односа у шведском праву је у већој мери право детета него родитеља. У Закону је установљена одговорност лица које врши родитељско право да се на најбољи начин стара о задовољавању потребе детета за личним контактом са другим родитељем или другом особом посебно блиској детету (чл. 15, ст. 1. Закона). Занимљиво је да је предвиђено право детета на лични контакт не само са родитељима, него и другим лицима чиме се води рачуна о једној специфичној потреби детета. У закону се не наводи које би особе могле бити посебно блиске детету, али у Извештају Комисије за права детета спомињу се робаци и лица која су одгајала дете у својој породици (14). Робаци посебно блиски детету најчешће ће бити бабе и деде, али могу бити и браћа и сестре у ситуацији када су деца раздвојена.

Спорови о остваривању права на одржавање личних односа са другим лицима, осим родитеља, ретки су у шведској правној пракси. Једна од формалних препрека је што право на покретање судског поступка има само савет за социјално старање, а не лица посебно блиска детету.

Права деце репулишу се углавном материјалним правом, али положај детета умногоме зависи од правила процесног права која се примењују у судском поступку о родитељском праву. У Шведској су управо у току дискусије о промени правила процедуре да би се оснажио положај детета. Комисија за права детета сачинила је извештај о томе у којем предлаже:

— да деца добију статус странке у поступку о поверавању детета и одржавању личних односа;

(14) SOU 1979 : 63.

— да деца добију право да покрену и воде поступак са навршених 12 година;

— да деца имају право на подршку и помоћ јавног саветника, такође са навршених 12 година;

— да се принцип по коме се гарантује тајност сваком појединцу у оквиру судског система примењује и на децу у односу на родитеље (стараоце) у неким посебним случајевима;

— да деца са навршених 12 година буду у могућности да добију јавну помоћ чак и без сагласности родитеља (стараоца) под одређеним условима:

Ови предлози се чине радикални у односу на важеће законодавство по коме деца уопште не могу бити странке у споровима о родитељском праву. Деца могу бити само саслушана, ако постоји посебна потреба за саслушање и ако оно неће нашкодити детету (чл. 18, ст. 3. Закона) (15). Правно-историјски посматрано, сагласност детета такође је услов за саслушање, а деца испод 12 година ретко би се сматрала довољно зрелом за појављивање пред судом (16).

Узраст од 12 година који се предлаже за вођење поступка, нижи је у односу на узраст према важећим правилима управног поступка према којим дете изнад 15 година има сва процесна права (Закон о бризи о младима) (17). Узраст од 15 година релевантан је и у извршном поступку (поглавље 21, чл. 42. Закона), док је узраст од 12 година релевантан за усвојење, потребна је сагласност детета изнад 12 година за усвојење (поглавље 4, чл. 5. Закона). Предлог да узраст од 12 година буде релевантан у судском поступку о родитељском праву указује на бригу о интересима детета, о којима би се посебно водило рачуна током судског поступка, а не само применом општег принципа при доношењу одлуке.

Проф. Jacobsson износи мишљење да је ситуација у којој дете нема права странке у поступцима о родитељском праву незадовољавајућа. Разлог томе налази у утицају расправног начела којем је својствено да странке могу да ограниче поступак тужбеним захтевом ако желе, те је због тога тешко увести право детета као странке у садашњи систем, али указује на постојање потребе да се детету предвиде права у поступку, ужа или шира. Уколико није могуће остваривање права деце у оквиру постојећег система, сматра да треба закључити да општи процесни систем није одговарајући за поступке у вези са децом (18).

VI. ВЕШТАЧКА ОПЛОДЊА И РОДИТЕЉСКО ПРАВО

Експлицитно правило о поверавању детета зачетог вештачким путем не постоји у шведском законодавству, те се примењују опште одредбе о родитељском праву. Зачеће вештачким путем регулишу два специјална закона, Закон о инсеминацији од 1984. године и Закон о фертилизацији ван тела од 1988. године (19).

Претходно питање поверавању детета је која лица се сматрају родитељима детета зачетог вештачким путем. Очинство је регулисано

(15) SOU 1987 : 7.

(16) Ake Saldeen, *op. cit.*, стр. 173.

(17) Care of Young Persons (Special Provisions) Act (LVU), Министарство за здравље и социјалне послове Шведске, 1981.

(18) Ulla Jacobsson, *Child Proceedings*, „Social Affairs”, 1981, стр. 13, 14.

(19) Act of Insemination 1984 : 1140, Act on Fertilization Outside the Body 1988 : 711.

посебном одредбом Закона о родитељима, стараоцима и деци (чл. 6), која предвиђа да се оцем детета у случају вештачке инсеминације мајке сматра лице које је дало сагласност на оплодњу, а то може бити муж мајке или мушкарац са којим мајка живи у ванбрачној заједници сличној браку. Сагласност једног од наведена два лица је претходни услов за примену артифицијалне инсеминације, тако да дете не може од рођења бити без оца. Муж мајке нема право да оспорава очинство, сем у случају да није дао сагласност на оплодњу или ако докаже да дете није зачето као резултат вештачке оплодње него сексуалног односа мајке са другим мушкарцем (измене Закона од 1983. године) (20). Одредба не прави разлику између хомологне инсеминације (семеном мужа мајке који је и биолошки отац) и хетерологне (семеном донора, када се биолошко и правно очинство разликују).

Начин вршења родитељског права разликује се у ситуацији када је извршена вештачка оплодња жене у браку и жене која живи у ванбрачној заједници, слично као код природног зачећа, што значи да је родитељско право заједничко од рођења детета за родитеље који су у браку, а припада мајци ако је дете ванбрачно. Заједничко родитељско право лица у ванбрачној заједници могу стећи једноставним путем, како је већ описано, али и када се ради о вештачкој оплодњи потребно је претходно утврдити очинство, јер се правна претпоставка о очинству (чл. 6. Закона) не примењује аутоматски. У случају развода брака или прекида ванбрачне заједнице чињеница да је извршена артифицијална инсеминација као и чињеница да лице које се правно сматра оцем биолошки то није (код хетерологне инсеминације) немају утицаја на поверавање детета. Родитељско право остаје заједничко, по правилу, а ако се поверава једном родитељу, то могу бити и мајка и отац.

У случају да је извршена хетерологна инсеминација, донор семених ћелија, који је у ствари биолошки отац детета и чији идентитет дете има право да сазна (чл. 4. Закона о инсеминацији), нема родитељска права ни дужности, нити му може бити поверено дете.

Према Закону о фертилизацији ван тела, оплодња *in vitro* је дозвољена само када генетски материјал припада мајци и њеном мужу, односно мушкарцу са којим живи у ванбрачној заједници, уз сагласност мужа или ванбрачног друга, тако да нема дилеме ни о родитељском праву. Оно припада родитељима који су родитељи посматрано и биолошки и правно.

Шведско законодавство не регулише посебно сурогат материнство. Комисија за инсеминацију изнела је мишљење да је сурогат материнство нежељен феномен (21), али и поред тога постоје подаци у средствима информисања да су последњих година три жене у Шведској родитеље дете за неплодну жену (22). До сукоба око родитељског права у случају сурогат материнства може доћи ако мајка одбије да преда дете неплодном пару. Према позитивним прописима о артифицијалној инсеминацији оцем детета сматра се муж мајке или ванбрачни друг, а мушкарац чијим семенем ћелијама је мајка оплођена и који жели дете, имао би статус донора, те не би могао остварити родитељска права,

(20) Åke Saldeen, *op. cit.*, стр. 176.

(21) Комисија за инсеминацију оформљена 1981. у Извештају SOU 1985 : 5.

(22) Göran Ewerlöf, *Artificial Insemination — Legislation and Debate*, „Current Sweden”, 1985, стр. 8.

без обзира на евентуални уговор којим се мајка обавезала да дете преда неплодном пару. Пракса сурогат материнства у којој учествују две жене, једна као донор јајне ћелије, а друга која носи и рађа дете, према шведским прописима није дозвољена, јер се *in vitro* фертилизација може вршити само коришћењем генетског материјала мајке и њеног мужа или ванбрачног друга, те се не може јавити ни сукоб око родитељског права.

(Примљено 20. 11. 1989)

Mr Gordana Kovaček-Stanić
Assistant of the Faculty of Law in Novi Sad

ON THE CHILD CUSTODY LAW IN THEORY AND PRACTICE IN SWEDEN

Summary

One of the rather significant changes in the child custody law of Sweden relates to the transfer to joint custody right as a dominant form of this branch of law in a situation of parents in wedlock, but also in case of non-existence of marriage or of divorce. Joint custody as the dominant form is a result of contemporary conceptions in this field. Simplifying the procedure for acquiring the joint custody right in case of parents not being married speaks of favouring this form. After the divorce the custody right remains automatically a joint one, since there is no need for a court decision, but at the request the child may be entrusted only to one parent. In Swedish law the joint custody right does not presuppose physical custody to be divided, but in practice it turns out that it is good for the child to live in two homes, according to situation. Important in the process of making the decision are communal social welfare boards and family counselling agencies, which organize cooperative talks with parents.

For Swedish law it is specific that it prohibits punishing children by physical measures and it orders an approach to children with respecting their personality and individuality (The Code Relating to Parents, Guardians and Children of 1979). The right to maintain personal relations in Swedish law is more the right of the child than of parents, and it exists not only regarding the parent without the custody of child, but also regarding other persons who are particularly close to the child. Right now discussions are going on in Sweden on the change in the procedural rules by which the position of child would be strengthened, meaning that children over twelve should acquire independent rights.

Key Words: *Sweden. — Parental Right. — Theory. — Practice.*

Gordana Kovaček-Stanić
Maitre-assistent à la Faculté de droit de Novi Sad

SUR LE DROIT DES PARENTS DANS LA THÉORIE ET DANS LA PRATIQUE DE LA SUÈDE

Résumé

Un des changements très importants dans le droit des parents (child custody law) en Suède est le passage au droit commun des parents (joint custody) en tant que forme dominante du droit des parents dans la situa-

tion où les parents ont contracté le mariage, mais aussi dans la situation où ils ne l'ont pas fait ou lorsqu'ils ont divorcé. Le droit commun des parents comme forme dominante est le résultat des concepts contemporains du rôle des parents. La simplification des procédures en vue d'obtenir le droit commun des parents dans une situation où les parents ne sont pas mariés (l'enregistrement auprès du bureau de la paroisse) témoigne du fait que cette forme du droit des parents est favorisée. Après le divorce, le droit des parents devient automatiquement commun — il n'est pas nécessaire d'avoir la décision du tribunal; cependant, sur demande, l'enfant peut être confié à un seul parent. Dans le droit suédois, le droit des parents commun n'implique pas le partage des soins physiques (physical custody), mais, dans la pratique, il s'avère que dans certaines situations il est très bon que l'enfant vive dans les deux foyers, tantôt avec la mère, tantôt avec le père. Les Conseils communaux pour les services sociaux (Social Welfare Board) et les Agences pour la consultation familiale (Family Councelling Agency) que organisent des entretiens avec les parents (cooperative talks) jouent un grand rôle dans la prise des décisions quant à la question de savoir auquel des parents l'enfant sera confié.

Une caractéristique spécifique dans le domaine du droit des parents en Suède est l'interdiction du châtimeut physique des enfants, et aussi l'obligation de traiter les enfants en respectant leur personnalité et leur individualité, ce qui est prévu par la Loi sur les parents, les tuteurs et les enfants de 1979, avec les modifications de 1983. (The Code Relating to Parents, Guardians and Children). Le droit aux contacts personnels est, dans le droit de la Suède, davantage un droit des enfants qu'un droit des parents, et il existe non seulement par rapport au parent auquel l'enfant n'a pas été confié, mais aussi par rapport aux autres personnes particulièrement proches à l'enfant. Les discussions sont actuellement en cours en Suède en vue de changer les règles de procédure pour renforcer la position des enfants. On propose en effet que dès l'âge de 12 ans, l'enfant obtienne les droits autonomes.

Mots clé: *La Suède. — Le droit des parents. — La théorie. — La pratique.*